

Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri: Radikal Demokrasi

Yrd. Doç. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ÇANKIRI

ÖZET

Demokrasi kuramı, Eski Yunandan günümüze kadar gelişen toplumsal ve siyasal ihtiyaçlar karşısında ortaya konan yeni modellerle kendisini sürekli yenilemiştir. Günümüzde de, özellikle post-modern paradigmanın etkisiyle farklı kimliklerin talepleri doğrultusunda yeni bir demokrasi ihtiyacı belirmiştir. Bu ihtiyaç, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi farklılıkların egemen olduğu coğrafyalarda çok daha üst düzeydedir. İşte, post-modern yaklaşıma uygun olarak her türlü farklılığın ortaya çıkardığı bu ihtiyaca yanıt olabilecek potansiyele sahip olan yeni demokrasi modeli ise radikal demokrasidir.

Bu çalışmada; öncelikle birçok farklı kimliğin bir arada yaşamak zorunda olduğu Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi bölgelerin genel durumu ortaya konulacaktır. Sonrasında, demokrasi kuramının bu farklılıkları bir arada yaşatabilme açısından sahip olduğu potansiyelinden bahsedilecektir. Son olarak ise, bu potansiyel içerisinde sunulan modeller arasında radikal demokrasi kuramının öne çıktığı ve ihtiyaca yanıt verebilecek bir paradigmaya sahip olduğu kuramsal düzeyde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, radikal demokrasi, post-modernizm, farklılık, kimlik,

JEL Sınıflaması: R59

A Proposal for the Regions with the Intersection of Diversities: Radical Democracy

ABSTRACT

The democracy theory has renewed itself up to now with the suggested models that emerged in the face of social and political needs since ancient Greece. Nowadays, especially with post modernism paradigm effects, a new democracy need has been identified as a result of different identity demands. This need is felt especially in the Balkans, the Caucasus, and Middle East regions where diversities are dominant. New democracy model that has the potential to satisfy the needs emerged as a result of all kinds of diversities in accordance with post-modern approaches is radical democracy.

In this article, ethnic, religious, cultural diversities in the Balkans, the Caucasus, and Middle East regions will be explained. Then, the relation between the democracy notion and differing needs will be taken into consideration. Finally, radical democracy will be focused in the theoretical context as a democracy proposal that will provide coexistence of all kinds of diversities by explaining new democratic paradigm needs.

Key Words: Radical democracy, Democracy, Post-modernism, Diversities, identity.

JEL Classification: R59

GİRİŞ

Küreselleşme söylemiyle beraber, *farklılık ve kimlik* kavramları literatürde sıkça ve birlikte kullanılmaya başlanılan iki kavram haline gelmiştir. *Farklılık*

kavramı, Sözlük¹ anlamı olarak, “*Farklı olma durumu, ayrımlılık, başkalık*” biçiminde ifade edilirken; *Kimlik* kavramı ise, “*Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü*” olarak tanımlanmaktadır. Bu iki kavramın toplumsal yaşam içerisinde birçok yansımaları söz konusudur. Bunlardan, özellikle *kimliklerin farklılaşması* öne çıkarak kendisini göstermektedir. Özellikle etnik köken, sınıf, din, kültür gibi boyutlarıyla birbirlerinden farklılaşan kimlikler, toplumsal yaşam içerisinde kendinden farklı olana *öteki* olarak bakmakta ve bu durum, bir arada bulunmak zorunda olan insanlar arasında doğal olarak bir gerilim oluşturmaktadır (Pless ve Maak, 2004: 130). Bu nedenle, *farklılıklar* ve *farklı kimlikler*, genelde kaçınılması gereken *olumsuzluklar* olarak algılanmaktadır (Sonnenschein, 1997: 3). Bu algılamaların kendi bağlamında bir haklılık payı olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak kendisine olumsuz anlamlar yüklenen *farklılık* olgusu, aslında bir toplumsal yapı içerisinde çeşitli zenginliklerin belirmesi, bireylerin diğerleri ile sağlıklı ilişkiler kurması, birçok bireysel yeteneğin ortaya çıkması, vb. açılardan birer *toplumsal fırsat* olarak değerlendirilmelidir. Bu noktadan hareketle, farklılıklarla ilgili olarak yapılması gereken en temel şey; onları yok etmek ya da yok saymak değil, birer zenginlik olarak görüp nasıl bir arada tutulacağı ve toplumsal, siyasal, kültürel ya da ekonomik açıdan yararlı noktalara nasıl yönlendirilebileceği konusu üzerinde düşündürmektir. Dolayısıyla, farklılıkların yönetimi konusu, farklılıklara dayalı doğal çatışma ve gerilimi dengeleyerek potansiyel olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve birlikte yaşama kültürünü oluşturmakla ilgili bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Pless ve Maak, 2004: 130).

Bu bağlamda, “*İçinde birçok farklılığı barındıran toplulukları bir arada yaşatmanın yolu nedir?*” sorusu, tarih boyunca insanların yanıt bulmaya çalıştığı soruların başında olmuştur. Özellikle, *farklılık* ve *kimlik* kavramlarının, -post-modern düşüncenin de etkisiyle- öne çıkması sonucu, bu soru, adeta 21.yüzyılın en önemli siyasal ve yönetsel sorusu haline gelmiştir. Her türlü farklılığın yoğun olarak yer aldığı ve potansiyel olarak ciddi çatışma ve gerilim noktalarına sahip olan Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi bölgeler, bu soruya kaynaklık etme ve sonuç birlikte yaşama ihtiyacını göstermesi açısından en çarpıcı örneklerdir. Bu bölgelerdeki hiçbir bağımsız devlet, etnik, dinsel ve kültürel yönden türdeş olmadığı gibi, hemen hemen hiçbir etnik, dinsel ve kültürel grup da tek bir devletin çatısı altında yaşamamaktadır. Üstelik yüzyıllardır bir arada bulunmalarına ve hatta birbirlerine komşu olmalarına rağmen sürekli çatışma içerisindedirler. Zira farklı olma yönünde ortaya irade sürekli çatışmayı körüklemekte ve bu bilinç ise, her geçen gün daha da güçlenmektedir. Adeta farklılık ve çatışma, buraların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda, bahsi geçen soruya yanıt verebilme, diğer bir deyişle farklılıkların birlikte yaşama ve aynı coğrafyayı paylaşma ihtiyacını karşılayabilme adına birçok şey söyleme mümkündür. Ancak bu soruya en sağlıklı ve doğru yanıtı verme açısından, ideal

¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts> (01/09/2012)

bir yönetim biçimi olarak gelişmiş çağdaş dünyanın da benimsediği *demokrasi kuramı* öne çıkmaktadır.

“Niçin demokrasi?” Çünkü demokrasi, Eski Yunandan günümüze kadar toplumların farklılaşan siyasal ve yönetsel beklentilerine uygun çözümler üretmeyi başarmış olan bir potansiyele sahiptir. Demokrasi, her dönemin ihtiyacı doğrultusunda sunduğu çözüm modelleriyle, bir önceki modelin eksikliklerini tamamlayarak kendisini yeniden yeniye kurgulamıştır. *Doğrudan demokrasinin* uygulanmasındaki zorluğa karşı *temsili demokrasi* modeli geliştirilmiştir. Modern döneme damgasını vurmuş olan *temsili demokrasi* ise kendisinden bekleneni veremediği iddiasıyla sorgulanmış ve buna karşı *katılımcı demokrasi* önerilmiştir. Ancak, *katılımcılık* anlayışıyla demokrasiye önemli bir açılım getirmiş olan katılımcı model de, paradigmat açıdan 21.yüzyılın farklılaşan ihtiyaçlarına karşılık vermede yetersiz kalmaktadır. Başka bir deyişle, kimliksel farklılıkların egemen olduğu coğrafyalarda farklılaşan talepleri karşılama da salt *katılımcılığı* öne çıkarması yeterli gelmemektedir. Bu paradigmat yetersizliği ortadan kaldıracak ve özellikle farklı kimlikteki halkların bir arada yaşamalarını sağlayacak potansiyelde bir demokrasi modeline ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, günümüzde ciddi bir biçimde tartışılan ve katılımcılığı farklılıkların tanınması temelinde kurgulayan *radikal demokrasi* modeli öne çıkmaktadır. Modelin temel hedefi ise, farklılıkların karşılıklı olarak birbirlerini tanıyacakları, kendilerini siyasal alanda özgürce ifade edebilecekleri, farklılıklarını koruyarak uzlaşabilecekleri demokratik bir sistem oluşturulabilmektir. İşte bu noktada, radikal demokrasi, ortaya koyduğu yeni değerler dizisiyle farklılıkların kesiştiği coğrafyalarda, onların bir arada yaşamasını sağlayabilecek bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

I.FARKLILIKLARIN KESİŞTİĞİ COĞRAFYALAR

Tarihin farklı dönemlerde, birçok etkene bağlı olarak farklı devlet örgütlenmelerinin ortaya çıktığı bilinmektedir. Modern dönemin öne çıkan devlet örgütlenmesi ise, *ulus devlet* yapısı olarak kendisini göstermiştir. Ulus devlet sistemi ise, ortaya koyduğu temel özelliklere bakıldığında, *farklılığı* ifade eden her şeyi dışlayıp yok sayan bir değerler dizisiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışın bir sonucu olarak, ulus devletler, egemenliği altındaki tüm farklılıkları tek tipleştirerek, farklı kimliklere sahip tüm toplum kesimlerini *türdeş yurttaşlar* haline getirmişlerdir. Ulus devletin bu niteliği ve ortaya koyduğu yurttaş tanımı, kısa ve orta dönemde olumlu algılanmışken uzun dönemde kendisine büyük sorunlar açmıştır. Üstelik birçok farklılığın yoğun olarak yaşandığı coğrafyalara tek tipleştirici ulus devlet düşüncesinin dayatılması, bu sorunların içinden çıkılmaz bir biçimde derinleşmesine neden olmuştur (Connolly, 1995). Adeta farklılıkların esas ve aynılıkların istisna olduğu coğrafyalar, bu sorunların yoğun olarak yaşandığı bölgeler haline gelmiştir. Özellikle Sovyet Bloğunun dağılması, var olan kimliksel farklılıkları ve dolayısıyla da potansiyel sorunları belirgin bir biçimde gün yüzüne çıkartmıştır. Özellikle, geçmişte farklılıklar çerçevesinde çeşitli kimliksel mağduriyetlerin yaşanmış olması, bu süreçte birçok topluluk için yeni aidiyetler ve yeni direniş noktalarının oluşmasına yol açmıştır. Dağılıma

sonrası bağımsızlığına kavuşan ülkelerdeki siyasal yapılar da, bu mağduriyetleri gidermede ve bir birlikte yaşama kültürü oluşturmada etkisiz kalmıştır. Bu nedenle Orta Asya'dan Balkanlara, Kafkasya'dan Ortadoğu'ya birçok ülkede ötekileştirilmiş mağdurlar, kendi kimlikleri etrafında eski yöntemlerle yönetilme şanslarının olmadığını açıkça ilan etmişlerdir. Sonuçta, bu coğrafyalarda, birbirlerine komşu olmalarına rağmen birbirlerinden çok uzak olan hatta birbirlerini düşman gören, ancak bir o kadar da birlikte yaşamaya mecbur ve mahkum olan toplulukların varlığı kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır (Ersanlı, 2009: 4-5).

Dünyanın birçok yerinde söz konusu olmakla birlikte, özellikle üç bölge farklılıklardan örülmüş bir mozaik görüntüsü vermektedir: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu. Bu bölgelerin kimliksel yapılarına bakıldığında, bölgedeki devletlerin hiçbirisinin etnik, kültürel, dinsel vb. yönlerden türdeş olmadıkları ve iç içe yaşadıkları görülmektedir. Üstelik diğer ilginç bir nokta, hiçbir kimlik de tek bir devlet çatısı altında da yaşamamaktadır. Bu bağlamda, Balkanlara bakıldığında; Arnavutluk'un güneyinde Yunanlı azınlık bulunduğu gibi, Arnavutların da neredeyse yarısından fazlası Arnavutluk dışında yaşamaktadır. Aynı biçimde Sırbistan'da %15 oranında Arnavut ve Slav Müslüman yaşarken, 10 milyonu aşan nüfusuyla Sırlar, Sırbistan'ın dışında Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'da da yer almaktadır. Öte yandan Karadağ'ın %43'ünü Karadağlılar, %32'sini Sırlar, %12'sini Boşnaklar, %5'ini Arnavutlar, %1'ini Hırvatlar oluşturmaktadır. Bulgaristan'da Türkler, Pomaklar (Müslüman nüfus) ve diğer azınlıklar %15 gibi bir orana sahiptirler. Makedonya'da %65 Makedon, %22 Arnavut, %4 Türk ve diğer azınlıklar yer almaktadır. Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde 120 bin kadar Türk, ayrıca kuzey bölgelerinde büyük bir Makedon azınlık yaşamaktadır. Kosova'da ise, %89 Müslüman Arnavut ve Türk bulunmakta, diğerleri ise Hıristiyan nüfusu oluşturmaktadır (Karpas, 2010: 233-236; Türbedar, 2011: 1-6). Bosna-Hersek'te ise nüfusun %44'i Müslüman Boşnak, %33'u Ortodoks Sırp, %18'si ise Katolik Hırvat'tır (Karpas, 2010: 233-236; Bağcı, 1994: 105). Kısacası, ister ülke açısından, isterse etnik ve dini grup açısından bakalım, her türlü farklılığın yayıldığı Balkanlar tam bir mozaik görüntüsü sergilemektedir.

Kafkasya da birçok yönüyle Balkanlara benzemektedir. Kafkasya'da, oranları konusunda net bir sayı söylemenin zor olduğu, ancak büyük çoğunluğu Azeri, Ermeni, Gürcü ve Çeçen olan her biri farklı bir dile sahip elli kadar etnik grubun var olduğu bilinmektedir. Bu etnik gruplara Abhazlar ve Çerkez alt grupları, İnguşlar, Avarlar, Lezgiler ve Dağıstandaki diğer gruplar da dahildir. Türkler arasında Azerilerden başka, Karaçay, Balkar, Nogay ve Kumuklar'dan oluşan dört Türk grubu daha vardır (Yılmaz, t.y.: 48). Kuzeydoğuda aslı Moğol olan Kalmuklar ve Kuzeyde ise Osetler yaşamaktadır. Nihayet, bölgede az da olsa Kürtler, Yahudiler ve Slavlar da bulunmaktadır. Ayrıca bölgede, 16. yüzyılda Çarlık yönetiminden kaçan Rus Kazak; 18. yüzyılın sonunda göçmen, görevli ve tüccar olarak gelen Rus, Ukraynalı ve Beyaz Rus nüfus da yer almaktadır. SSCB'nin dağılma sürecinde ve sonrasında oluşan ve var olan farklılıkları daha

da ayırıştırılan etnik bilinç, bugün bütün Kafkasya'da oldukça güçlü hale gelmiştir. Dini yapı açısından bakıldığında da bu farklılıkları açıkça görmek mümkündür. Ruslar, Gürcüler ve Ermeniler Hıristiyan'dır. Azerilerin üçte ikisi Şii Müslümanken, Kuzey Kafkasya'daki Müslümanların hemen hepsi Sünnî Müslüman'dır. Bölgedeki Abhazların büyük kısmı ise Müslüman değildir. Zira Müslüman olan Abhazların çoğunluğu, Çerkes, Çeçen, Dağıstanlı ve başka halklarla (iki milyon civarında) beraber 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir (Henze, 1994: 66-80).

Bu konuda aynı hassasiyete sahip bir diğer coğrafya da Ortadoğu'dur. Ortadoğu, farklılıkların egemen olduğu ve parçalı dinsel ve etnik yapıların büyük sorunlar oluşturma potansiyeline sahip olduğu bir bölgedir. Özellikle Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün gibi ülkelerde neredeyse tüm farklı kimlikler yapı iç içe geçmiştir. Örneğin; etnik açıdan Suriye'nin %88'i Arap, %6'sı Kürt, %2,8'i Ermeni, %1'i Türk ve %1'i Rum'dur. Kalan nüfus ise Süryani, Keldani, Nasturi ve Yahudi'dir. Dinsel açıdan ise Suriye'nin %74'ü Sünnî Müslüman, %11'i Nusayri, %3'ü Dürzi, %10'a yakını da Hıristiyan nüfustan oluşmaktadır. Irak ya da Lübnan da bundan farklı değildir. Irak halkının %77'si Arap, %19'u Kürt, %1,7'si Türk'tür. Ayrıca oranları %1'den daha az olan Farisi, Lur, Nasturi ve Çerkezler de yaşamaktadır. Dini açıdan ise Irak halkın %57'si Şii, %43'ü Sünnî Müslüman'dır. %2 civarında Hıristiyan, %0,7 oranında Yezidi ve az sayıda Yahudi vardır. Ayrıca Irak'da, Arap nüfustan ya da Türkmenlerden hem Sünnî hem de Şii olanlar bulunmaktadır (Akdemir, 2000: 202-203). Ortadoğu'nun oldukça ilginç bir ülkesi olan Lübnan da farklılıkların kesiştiği ve yoğun olduğu bir coğrafyadır. Nüfusunun %83'ü Arap, %11'i Yunanlı ve %5'i Ermeni'dir. Arapların %63'ü Müslüman, %8'i Dürzi, kalanı ise Maruni Hıristiyan'dır. Yunanlıların %59'u Ortodoks, %41'i Katolik'tir. Ermenilerin tamamı ise Ortodoks Hıristiyan'dır. Nüfusun %1'i olan Kürtlerin tamamı ise Sünnî Müslüman'dır (Cuma Dergisi, 27 Nisan 2003 Pazar).

Görüldüğü gibi, farklılıklar açısından öne çıkan her üç coğrafyada adeta *farklılık* esas, *türdeşlik* ya da *benzerlik* tamamen bir istisnadır. Üstelik bu coğrafyalardaki her bir ülkede, komşu olarak yan yana yaşamakla birlikte, kimlikli farklılıklarını öne çıkararak birlikte yaşamak istemeyen, hatta birbirini düşman gören topluluklar söz konusudur. Bu konuda, 1990'larda Bosna-Hersek'te yaşananlar ve günümüzde Suriye'de devam eden olaylar ya da Myanmar da yapılanlar gibi onlarca örneği farklı bölgelerden vermek mümkündür. Çalışmanın kapsamı dışında kaldığından o konuya girilmeyecektir. Bu durum ise, bu bölgelerin modern ulus devlet anlayışına dayalı mevcut sistemlerle yönetilmesini ve farklılıkların birlikte yaşamalarını zorlaştırmaktadır. Ancak, ülkesel, siyasal ve yönetsel nedenlerden dolayı, bu farklı kimlikler bir o kadar da birlikte yaşamak zorundadır. Bu zorunluluğun farklı bir alternatifi² de gözükmemektedir. Zira, tarih boyunca farklı kimliklere *asimilasyon*, *gettolaşma*, *entegrasyon* ve *birlikte yaşama* şeklinde uygulanan yöntemlerin ilk üçü farklı

² Baskın olan toplulukların, bir alternatif olarak düşündükleri asimilasyon türü uygulamaların olumsuz sonuçları örnek vermeye gerek kalmayacak biçimde ortadadır.

kimliklerin ortadan kaldırılmasını, hatta yok edilmelerini içerdiğinden, 21.yüzyılda *birlikte yaşama* şıkkı alternatifsiz bir seçenek olmaktadır (Keyman, 2008: 311).

II. FARKLILIK/KİMLİK BAĞLAMINDA FARKLILAŞAN TALEPLER VE GELİŞEN YENİ DEMORATİK PARADİGMA

Demokrasi, Eski Yunan'dan günümüze, gelişen siyasal ve toplumsal koşullara ve değişen taleplerine karşı ortaya koyduğu farklı modellerle uygun çözümler üretmeyi başaran bir kuramdır. Böylelikle siyasal ve toplumsal sorunları çözmeye önemli bir potansiyele ve deneyime sahip olduğunu göstermektedir. Her dönemin kendine özgü talepleri doğrultusunda ortaya koyduğu yeni açılımlarla, bir önceki modelin eksikliklerini tamamlayıp kendisini sürekli yenileyen zengin bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zenginliğin³ bir göstergesi olarak da; *doğrudan*, *temsili*, *katılımcı*, vb. şekilde ifade edilen birçok model kurgulanmıştır (Aktan, 1997: 135).

Eski Yunan'da ilk demokrasi örneği olarak kabul edilen *doğrudan demokrasinin*, nüfusun fazlalığı ve coğrafyanın büyüklüğü gibi unsurlardan dolayı pratikte uygulanması zor olmuştur. Bu zorluktan kaynaklanan ihtiyaç, 18.yüzyılda adeta demokrasinin ikinci adımı olarak *temsil* düşüncesinin gelişmesini sağlamıştır. *Temsil* anlayışının *liberal* düşünceyle sentezlenmesi sonucu *temsili liberal demokrasi* kurgulanmıştır (Tosun, 2001: 97). Böylelikle, insanların ülkeyi yönetmek amacıyla örgütlenebilmesi, seçimlere katılabilmesi ve kendilerini parlamento gibi platformlarda ifade edilebilmesinin önü açılmıştır. Ayrıca, bu yeni demokrasi modeliyle birlikte, bireysel özgürlükler yeni bir boyut kazanmış ve özgürlüklerin alanını genişleten bir toplumsal-siyasal yapı ortaya konulmuştur (Lijphart, ty.: 11). Tüm gelişmiş dünyada arzulanan bir model haline gelen temsili liberal demokrasi de, *temsil* ve *katılım* konusunda kendisinden bekleneni tam yerine getiremediği, toplumsal ve siyasal beklentileri karşılayamaz hale geldiği ve sonuçta demokrasi idealini gerçekleştirmediği iddiasıyla eleştirilmektedir (Duverger, 1975; Held, 1986: 7). Bu eleştirilere karşı, modelin eksikliklerini tamamlama adına demokrasi kuramının sahip olduğu güçlü potansiyel içerisinden birçok yeni modelin ortaya konulmaya çalışıldığı bilinmektedir. Ancak demokrasi kuramının bu potansiyeli, farklılıkların kesiştiği bölgelerin ihtiyacına uygun yeni bir paradigmayı devreye sokabilecek ve böylelikle farklılık/kimlik bağlamında beliren talepleri karşılayabilecek bir paradigmayla ortaya çıkmalıdır. Zira, "*nasıl birlikte yaşanır?*" sorusuna, ancak demokrasinin *temsil*, *katılım* gibi temel ilkeleri *türdeş* yapılara göre değil *farklılıkların tanınması* temelinde kurgulayan değerler dizisine sahip bir model yanıt verebilir. Böyle bir modelin temel paradigması ise, farklı kimliklerin karşılıklı olarak birbirlerini tanıyıp meşru görebilecekleri, farklılıklarını koruyarak uzlaşabilecekleri ve birbirlerini dönüştürebilecekleri bir değerler

³ Demokrasi türleri ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz.; Lijphart, Arend, *Çağdaş Demokrasiler*, Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydışmacı Yönetim Örüntüleri, (Çev. Özbudun, Ergun / Onulduran, Ersin), Yetkin Yayınları, Ankara; Tunç, Hasan, "*Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı*", Çağın Polisi Dergisi, Sayı 105, 01.09.2010.

dizisine dayanmalıdır. Ancak bu şekliyle, farklı kimliklere sahip halkların bir arada yaşamasını sağlayabilecek bir potansiyele sahip olduğunu gösterebilecektir.

Temsili liberal demokrasi modeline alternatif olarak önerilen demokrasi modellerine bakıldığında ise, genelde *modern düşünceyi* esas alan bir paradigmayı sahip oldukları görünmektedir. Modern düşünce ise, toplumu adeta işlenmesi ve şekle sokulması gereken bir *nesne* olarak görmektedir. Özellikle de toplumsal aidiyet ve kimlikleri modernitenin evrenselleştirme boyutu açısından tehlikeli bulunduğundan, toplumsalın içinde barındırdığı tüm farklılıkların, denetlenmesi ve dönüştürülmesi gerektiğini öngörmektedir. Modern eğitim olgusu da, bu bağlamda, nesne konumuna indirgenmiş olan toplumun ussal olarak *yeniden düzenlenmesi* ve *aynılaştırma* girişimi olarak belirmektedir (Bauman, 1996: 79). Dolayısıyla yaşam alanlarının ussallaştırılması olarak algılanan modernite projesi, öncelikle aynılaştırılmış ve tek boyutlu olan *evrensel bir yurttaş* oluşturma çabası olarak kendisini göstermektedir. Evrensel yurttaşlık tasarımları üzerinden *türdeş birey-yurttaş* oluşturma amacı da, yaşam alanlarının ussallaştırılmasının bir uzantısıdır (Laclau, 2003: 60-66). Böylelikle, toplumsal ilişki formlarının ussallığının bir sonucu olan yeni *yurttaşlık* anlayışı, ulusal zaman/mekan boyutunda paylaşılan *ortak kimlik* olması nedeniyle farklılıklardan *türdeşliğe* geçişi temsil etmektedir. Modernitenin ortaya koyduğu bu yaklaşım, farklı aidiyetleri dışlayarak, bireyi toplumsal kimliklerden yalıtılmış ve kültürel olarak içi boşaltılmış bir konuma oturtmaktadır. Sonuçta, evrensel türdeş yurttaşlık tasarımı, özünde her türlü kimlikten yalıtılmış *salt kimliksiz* birey-yurttaş kavrayışını öne çıkarmaktadır (Bauman, 1996: 98-110). Tek boyutlu türdeş yurttaşlık anlayışının sonucu olarak, modern ulus devletler, uyguladıkları siyasetlerle, farklı aidiyet ve kimlik taleplerini dışlamakta, onları nesneleştirip üzerlerinde denetim kurmakta ve farklı kimliklere sahip tüm toplum kesimlerini tekipleştirerek *türdeş yurttaşlar* haline getirmektedirler. Modernitenin ulus devlet projesi, bu işlemi, ya toplumsal kimlikleri özel alana iterek ya da ulusal kimlik içerisinde eriterek gerçekleştirilmektedir. Başka bir deyişle, her türlü farklılık ve tikellik, modernleşme projesi tarafından ya bertaraf edilmiş ya da yok sayılmaktadır (İçduyu ve Keyman, 1998-1999: 150).

Ulus devletin bu niteliğinin, özellikle farklı kimliklerin yoğun olduğu coğrafyalarda dayatılması, uzun dönemde kendisine büyük sorunlar açmıştır. Özellikle 1970'lerin sonlarından itibaren, toplumsal farklılıkların, modern *tek tipleştirme* anlayışına meydan okuyan *kimlik siyaseti* düşüncesini üretmelerine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, insanların ait oldukları kimliklerini özgürce ifade etmesinden doğan bir *kültürel zenginlik ortamı* (Suvari, 2005: 283), *sivil inisiyatifler*, *yeni değerler* ve *yeni toplumsal hareketlerle* ve sonrasında gelişen küreselleşme söylemiyle çeşitlenerek, azınlıklar, göçmenler, alt uluslar, inanç grupları, çevrecileri vs. tüm kimliksel farklılıkları içine almıştır. Doğal bir sonuç olarak, her türlü kimliksel farklılığın "*bu halimizle biz de varız*" diyerek her açıdan öne çıkmasının yolu açılmıştır (Ersanlı vd., 2008: 9-15). Bu süreç ise, her hangi bir kimliğin *özgünlük* ve *farklılıklarını* dışlama sürecine girilmeden, bunların temsilcisi olan toplum kesimlerin *farklılıklarıyla birlikte yaşama*

anlayışına götürecektir yeni bir paradigmaya olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır (Nişancı ve Çaylak, 2010: 232).

Öte yandan, dünyayı sarmaya başlayan *post-modern* düşüncenin bu gelişmelerle örtüşmesi, *kimlik siyasetinin* giderek güçlenmesini sağlamaktadır. Adeta post-modernizm, birçok yönüyle dünyayı tek tipleştirmeye çalışan *modern dönem* geride bırakan ve aynı zamanda radikal ölçüde yeni deneyimler, uygulamalar ve yaşam alanları sunan bir dönemin habercisidir (Barry, 2004: 127). Post-modernizmin siyaset felsefesine yansımaları ise, modernizmin tüm *bütünleştirici* ve *tek tipleştirici* anlayışına bir karşı çıkış, ortaya koyduğu total gerçekliğe ve üzerinde durduğu *ussallık ve evrensellik düşüncesine* bir eleştirel yaklaşım olarak belirlemektedir. Zira post-modern siyasal kültür, *oluşsallık, rastlantısallık, belirsizlik* gibi kavramlardan hareketle; farklı kimlikleri türdeş birey-yurttaş kavramına indirgeyen ve toplumsal eylemliliklerin kendi özgünlükleri ve tarihsellikleri içinde değil, *indirgeyici, tek tipleştirici ve bütünselleştirici* süreç içinde ele alan moderniteyi reddetmektedir. Onun yerine *farklılığa, çok kültürlülüğe* vurgu yaparak, *göreliliği, farklılığı, parçalılığı, doğallığı, çoğulculuğu ve yeniden düzenlemeyi* yansıtmaktadır (Keyman, 2000: 45, 47). Bu yönüyle, farklı kültürlerin/kimliklerin, kimlik siyaseti geliştirmelerine, tek tipleştirmeye karşı direnmelerine ve değişen ihtiyaçlara uygun alternatif talepleri özgürce ortaya koymalarına zemin hazırlamakta ve adeta yeni bir paradigmaya uygun demokrasi modelinin önünü açmaktadır (Sitembölükbaşı, 1997: 263; Laclau, 2003: 79).

Post-modern düşüncenin ortaya çıkardığı bu sonuç, hem kendi çıkarının peşinde koşan birey düşüncesiyle liberalizm açısından, hem de tüm özne konumlarını sınıf konumuna indirgeyen marksizm açısından tamamen yeni bir perspektiftir (Mouffe 2000b: 302). Artık, 19. ve 20. yüzyıllarda ulus devlet formatının türdeş bütünlüğü içinde demokrasi adına oluşan ve yalnızca *hukuk önünde eşit, özgür ve türdeş birey-yurttaş* anlayışıyla sınırlı olan kazanımların ötesine geçilmektedir. Yeni demokrasi standartları, kimlik siyaseti bağlamında *ulus-üstü ve ulus-altı* oluşumlar şeklinde kurgulanmaktadır. Bu standartlar, tüm demokratik kazanımların, özellikle toplumsal, siyasal, kültürel, etnik, dinsel, vb. referanslar temelinde birbirlerinden ayrılan toplumsal gruplara, bu grupların farklı kimliklerine, bu kimliklerin pratik ifadesi olan yaşam tarzlarına da yaygınlaştırılmasını esas almaktadır. Bu yeni atmosferin etkisiyle, kimlik siyasetini esas alan tüm farklılıklar, yeni bir demokrasi modeli içerisinde kendilerine meşru bir yer bulabilmek, kamusal alanda kendi kimlikleriyle var olabilmek ve hatta farklılıklarıyla birlikte siyasal karar alma süreçlerine katılabilmek talebinde bulunmaktadırlar (Keyman, 2000: 20). Kısacası; post-modern paradigma, çok sesliliği savunmakta ve bu düşüncenin önünü sonuna kadar açmaktadır. Buna paralel olarak da, modern paradigmanın bütünleştirme, ussallaştırma ve benzeştirme çabasına karşı, farklılıkların, farklılıklara dayalı çoğulculuğun ve farklılıkların özgürleşmesinin önemi üzerinde durmaktadır.

Sonuç olarak; temsili liberal demokrasinin ve alternatif olarak sunulan diğer modellerin içinde bulunduğu paradigmatik krize karşı, demokrasi kuramının

potansiyeli içerisinde, post-modern paradigmaya uygun bir çözüm önerisi olarak yeni bir demokrasi modeline ihtiyaç vardır.

III. FARKLILIK/KİMLİK BAĞLAMINA UYGUN BİR MODEL: RADİKAL DEMOKRASİ

Demokrasi tarihi boyunca, ideal demokrasiye bir adım daha yaklaşabilme amacıyla birçok model geliştirilmiştir. Bu modellerin her birisi, gelişen siyasal ve toplumsal taleplere yanıt verebilme adına farklı bir paradigmaya dayandırılmıştır. 21. yüzyıla gelindiğinde ise, özellikle de farklı kimliklerin yoğun olarak var olduğu coğrafyalarda, siyasal ve toplumsal beklentiler farklılaşmaya başlamıştır. Demokrasi kuramının, farklılaşan beklenti ve talepler karşısında yaşadığı krizi çözme adına, sahip olduğu güçlü potansiyel ve tarihsel deneyimle adeta kendisinden bekleneni yerine getirmeye ve yeni modeller ortaya koymaya çalışmaktadır. Günümüzde popüler olan *katılımcı model*, bu bağlamda ele alınması gereken modellerin en başında gelmektedir. Katılımcı model, demokrasiyi *katılımcılık*, *çoğulculuk*, *sivil toplum* gibi değerlerle yeniden kurgulamaktadır. Yurttaşların sisteme sadece seçimlerde katılan pasif birer özne olmaları değil, örgütlü sivil yapılar içerisinde faaliyet yürüten ve bunun için kapasitelerini sürekli geliştiren aktif özne olmalarını istemektedir (Sartori, 1996: 124, 125; Dursun, 2010: 195, 196). Katılımcı modelin sahip olduğu bu anlayışla demokrasiye ciddi açılımlar getirdiği ve standardını yükselttiği bilinen bir gerçektir. Ancak, kurgusunda, 21.yüzyılda hızla değişen toplumsal dinamiklerin ortaya çıkardığı kimlik siyasetine ve farklılıklara dayalı çoğulcu toplumsal yapı çerçevesinde oluşan yeni taleplere yanıt verecek bir paradigmaya sahip gözükmemektedir. Zira, katılımcı model de, modern dönemin demokrasi projesi olan temsili liberal modelin sahip olduğu *aynılaştırıcı* ve *tek tipleştirici* modern paradigmayı ve *türdeş birey-yurttaş* düşüncesini sürdürmektedir. Başka bir deyişle, çoğulculuğu *yalnızca türdeş yapılar* için öngören, katılımı türdeş yurttaşlar için kabul eden ve farklılıkların farklılıklarıyla birlikte siyasal yaşama katılmalarına imkân tanımayan bir yaklaşımı içinde barındırmaktadır (Köker, 1996: 111; Keyman, 2000: VII, 123). Modelin bu paradigmal eksikliği ise, özellikle farklılıkların kesiştiği coğrafyaların durumu dikkate alındığında, kendisini daha net bir şekilde göstermekte ve farklılık/kimlik bağlamında gelişen post-modern paradigmaya uygun alternatif bir demokrasi modeline olan ihtiyacı daha belirgin hale getirmektedir.

Temsili liberal demokrasi modelinin ve ona alternatif olarak sunulmaya çalışılan modellerin –katılımcı model dahil- paradigmal eksikliklerini tamamlama ve günümüzün farklılaşan beklentilerine yanıt verebilme amacıyla yeni bir model kurgulanmaktadır. Yapılan bu kurgu sayesinde, demokrasinin demokratikleşeceği ve ideal anlamda demokrasiye ulaşılacağı tezi ileri sürülmektedir. Zira demokrasi, özünde hem farklılıkları doğal karşılayan hem de farklılıkların biri lehine öncelik yanılması oluşturmamasını sağlayan bir sistem olarak kabul görmektedir. Başka bir deyişle, demokrasinin temel amacı, tek doğrudan birleşmek ya da tek tipleştirmek değil, başkalarının doğrusuna da saygı göstermeyi öğrenip farklılarla birlikte yaşamayı başarabilmektedir. Bu bağlamda, Balkanlar, Kafkasya ve

Ortadoğu gibi farklılıkların kesiştiği coğrafyaların birlikte yaşama beklentilerine uygun bir paradigmayla kurgulanan demokrasi modeli ise *radikal demokrasi* modelidir.

Radikal demokrasi, önerilmeye başladığı süreç itibariyle çok fazla geçmişi olmadığından, ortaya koyduğu paradigmaya rağmen, pratiğe aktarılma noktasında henüz denenmiş ve uygulama imkanı bulabilmiş bir modeldir. Dolayısıyla, modele, uygulanabilirliği açısından birçok eleştiri getirmek mümkündür. Ancak *kuramsal* açıdan bakıldığında, 21. yüzyılda farklılıkların birlikte yaşamalarına imkan sunabilecek paradigmal yeterliliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, konuya pratikler açısından değil *kuramsal* olarak yaklaşılmaya çalışılacaktır.

A. Radikal Demokrasi Modelinin Kaynağı ve Temel Yaklaşımı

Demokrasiyle ilgili temel düşüncesini *radikal halk egemenliği* düşüncesine dayandıran ve her türlü *eşitliği* şiddetle vurgulayan J.J. Rousseau, *radikal demokrasi kuramının* öncülü olarak kabul edilmektedir. Bu öncüllüğü, Onun halktan başka hiçbir meşruluk kaynağı kabul etmemesi konusunda *ilk* olmasına dayandırılmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2008: 240). Ancak, esas itibariyle kuramın temellerinin çok daha sonra atıldığı bilinmektedir. Kuramın kurgulanmasında, özellikle Mouffe, Laclau, Habermas ve Connolly gibi bir kısım düşünürlerin büyük etkisi vardır. Örneğin, Marksist gelenekten gelen Mouffe ve Laclau, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*⁴ adlı eserlerinde *post-Marksizm* kavramsallaştırmasından hareketle *radikal demokrasi* modelini kurgulamaya çalışmaktadırlar. Eserde, Marksist düşüncenin 1970'lerde bir açmaza girdiği ve bu açmaza karşı ise farklı biçimlerde tepki verildiği ifade edilmektedir. Bu tepkilerden, değişimi ve açmazları yok sayarak Ortodoks Marksizm'i devam ettirenler olmakla birlikte; -kendileri gibi- yeni çözümleri seçen *post-Marksist* eğilim içinde olanların da bulunduğunu belirtmektedirler. Ayrıca çağdaş toplumun anlaşılması, gelişen sorun ve taleplere yanıt verilebilmesi için, yeni paradigmalara sahip böylesi bir eğilimin gerekli olduğunu da vurgulamaktadırlar (Laclau ve Mouffe, 2008: 8, 9).

Mouffe ve Laclau, *post-marksizm* kavramsallaştırmayla marksizmin sınıf egemenliği söylemini terk ederek, çoğulcu kitle demokrasisini önemseyen bir yaklaşım benimserler. Bu yeni yaklaşımla, kapitalizmin bir devrime gerek olmadan *sivil inisiyatiflerin* ortaya koyacağı çoğulcu kitle demokrasisiyle dönüşebileceğini savunurlar. Bu arayış, rakipsiz kalan kapitalizme karşı bir alternatif sunmak isteyen kesimlerin, *sınıf* kavramı dışında yeni kimliklerinin oluşturulmasına ön ayak olacak farklı bir paradigmanın belirmesine yol açmıştır. Bu süreç, Sovyet Bloğunun yıkılmasının sonrasında daha da hızlanmış ve uluslararası ortamda ciddi bir tartışma başlatmıştır. Yeni yaklaşım, aynı zamanda

⁴ Bkz.: LACLAU, Ernesto / MOUFFE, Chantal, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

1970'lerde ortaya çıkan *yeni değerler* ve *yeni toplumsal hareketlerin*⁵ de kuramsal ifadesi olmuştur. Zira bu toplumsal hareketlerin ortak noktası da, sınıf mücadelesi olarak bilinen *çatışma* şeklinin terk edilerek, çatışmayı başka toplumsal alanlara ve farklı kimliksel yapılara yaymaları olmuştur (Laclau ve Mouffe, 2008: 159-160; Mouffe, 1988: 89-93).

Yeni toplumsal hareketler, yalnızca ekonomik kriz ve bir çöküş mantığı içerisinde yer alan sınıfsal bir tepkiden çok daha geniş bir perspektife sahip olmuştur.⁶ *Yeni toplumsal hareketler*, modernitenin hegemonik biçimlenmeyle ortaya koyduğu *türdeşleştirme* ve *nesneleştirme* unsurlarına, *özerklik* ve *özgürlük* talepleriyle karşı durmuşlardır. Hareket içerisinde yer alan her bir kimliği, türdeşleştirilmiş birer *nesne* olarak değil, aksine somut hedefleri ve ussal stratejileri olan birer bağımsız ve belirleyici *özne* olarak tanımlamışlardır. Sonuçta, farklı nedenlerle devlet iktidarına ve -Gramsci'nin kavramsallaştırmasıyla- onun hegemonik araçlarına karşı oluşan bu hareketler, farklı kimliklerin toplum yaşamına yansımaları pozitif bir olgu olarak sunmayı başarmışlardır (Çayır 1999; 16-20). Bu süreç içerisinde belirlemeye başlayan *post-modern* siyasal açılımların üzerinde durdukları ve sağladıkları en önemli katkı da, bu hareketlerin ortaya koyduğu sonuca paralel olarak, *türdeş olmayı* ve *tek tipleşmeyi* reddeden farklı kimlik yapılanmalarına meşru bir zemin kazandırmak olmuştur. Bugün artık modernizmin, farklılaşmamış insan doğasına yaslanan soyut ve tek tipleştirici evrenselciliğinden vazgeçilmesi gerektiği düşüncesi hızla yaygınlaşmaktadır.

Öte yandan çevre, insan hakları, cinsiyet, ırk, dil gibi farklı kimlikler bağlamında öne çıkan toplumsal hareketler, bu farklı kimlikleri temel özne almalarının yanı sıra, aralarında bir *eşdeğerlilik* ilişkisi kurmayı da öngörmüştür (Laclau ve Mouffe, 2008; XVIII). Kimliklerin *eşdeğerliliği* ise Mouffe ve Laclau'ya göre, ancak farklılıkları esas alan *çoğulculuk* anlayışıyla gerçekleşebilir. Bu şekilde tanımlanan *çoğulculuk* ilkesiyle, hem marksizmin totaliter rejimlere kaynaklık etmesinin önüne geçilecek hem de özel alana hapsedilmiş olan farklı kimliklerin, kamusal alanda farklılıklarıyla görünmelerinin alt yapısı kurulabilecektir (Laclau ve Mouffe, 2008: 176). Sonuçta, yeni toplumsal hareketlerden yola çıkan post-marksist düşünce, post-modern siyasal anlayışın tanımlamalarından da yararlanarak yeni bir çoğulcu demokrasi modeli geliştirebilmesine imkan sağlayacak bir perspektif oluşturmuştur. Bu perspektifle, demokratik bir toplumun, farklı kimliklerin bir üst

⁵ Yeni toplumsal hareketler, toplumun geneli tarafından siyasal aktörler olarak tanınma talebi olan ve sonuçları açısından grubun kendisinden çok toplumun tümü üzerinde etkili olabilecek hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlayan hareketler olarak tanımlanmaktadır.

⁶ Salt "*sınıf*" kavramıyla açıklanan çatışmanın terk edilmesi, gerek Laclau ve Mouffe'nin ve gerekse yeni toplumsal hareketlerin sınıf karşıtı oldukları anlamına gelmemektedir. Sanayi toplumuna özgü olan sınıf temelli çatışmanın, ileri sanayi toplumlarında kendisini devam ettirmekle birlikte, kimlik eksenli yeni toplumsal çatışmalarla eklenildiği gerçeğini ifade etmektedirler (Laclau / Mouffe, Hegemonya ve sosyalist Strateji, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, 246).

kimlik altında eritilerek değil, ancak farklılıkların ve özgünlüklerin korunduğu bir yaşam alanında gelişebileceği; ve demokratik siyasetin ise, *farklılıkların* ve *farklı toplumsal kimliklerin* ortaya koyacağı mücadele ortamında belirlenebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla bireylerin ampirik ve coğrafi olarak tanımlanmış sadece tek bir topluluğa ait olduğu ve bu topluluğunun da tek bir ortak doğru etrafında birleşeceği yönündeki modern paradigmanın ötesine geçilmiştir (Mouffe, 2000b: 313). Kısacası, *kimlik farklılıkları*, *çok kültürlülük* ve *kültürel çoğulculuk* düşüncelerini sonuç veren tüm yaklaşımlar, tüm toplumsal farklılıkların taleplerini özgürce seslendirmelerine imkan sağlayan radikal demokrasi için bir çıkış noktası olmuştur.

İşte *radikal model*, bu perspektif çerçevesinde, uzun süredir modernizm, post-modernizm, yeni toplumsal hareketler vs. bağlamında gerçekleşen tartışmaların ürünü olan ve demokrasinin derinleştirilmesi esasına dayanan önemli bir projedir. Model, *kimlik* kavramının yeniden tanımlanmasında, post-modern yaklaşımı zorunlu görmekte ve modern aydınlanmacı düşüncenin soyut evrenselciliğinin, özcü bir toplumsal totalite anlayışının ve üniter bir özne görüşünün artık bırakılmasını savunmaktadır. Bu şekilde demokrasinin tümelden tikele yani toplumun alt kesimlerine ve farklı kimliklerine kadar yayılacağını öngörmektedir (Mouffe, 2000b: 312, 313). Bunun gerçekleşmesi ise, ancak mevcut demokrasi projelerinin sosyalist bir perspektiften geçirilmesiyle mümkün olabileceği belirtilmektedir. Bu bağlamda, Habermas, Sovyet Bloğunun yıkılmasından sonra demokrasi adına sosyalizmden geriye kalan mirasın yalnızca *radikal demokrasi* olduğunu ifade etmektedir (Keyman, 2000: 122). Hatta, konuya eleştirel yaklaşarak, radikal demokrasi ile Marksizm arasındaki bu ilişkiyi ve post-marksist anlayışla demokrasinin yeniden kurgulanmasını, sosyalist politikaları liberalleştirerek işçi sınıfının mücadelesini engellemek amacı taşıdığını savunanlar da söz konusudur (Kaygalak, 2001: 34).

Kısacası; post-marksist yaklaşımla hareket eden ve uygun araçsal zemin olarak post-modernizmden esinlenen *radikal model*, birer modern proje olan temsili liberal demokrasi ile katılımcı demokrasinin *temsil*, *katılımcılık* ve *çoğulculuk* gibi temel ilkelerini *farklılıklar* bağlamında kurgulamaktadır (Mouffe, 2000: 313). Böylelikle, *kimlik farklılıkları*, *çok kültürlülük* ve *kültürel çoğulculuk* düşüncelerini sonuç veren yaklaşımlar, kimlikli farklılıkların taleplerini özgürce seslendirmelerine imkan sağlayan *radikal demokrasi* için birer çıkış noktası olmaktadır (Bati, 2010: 3-4). Modelin temel felsefesi ise; fark/kimlik ilişkisi içerisinde, tüm farklılıkların kendilerini etkileyen kurum ve süreçlerle ilgili olarak rahatlıkla bilgi sahibi olmaları, karşılıklı bilgi alışverişinde bulunabilecekleri ve birbirlerini etkileyebilecekleri müzakere ortamının sağlanması ve sonuç itibarıyla kamusal/siyasal yaşam alanına farklılıklarıyla katılabilmeleri anlayışına dayanmaktadır (Keyman, 2000: IX; Bulut, 2003: 52-53).

B. Radikal Demokrasinin Farklı Biçimleri

Radikal demokrasi model, günümüzün farklılaşan demokratik taleplerine yanıt verme ve bu amaçla demokrasinin temel ilke ve değerlerini yeniden kurgulama iddiasındadır. Demokrasinin, ancak bu biçimde gerçek anlamda

demokratikleşebileceği ileri sürülmektedir (Keyman, 2000: IX, 129). Modele göre, yapılması gereken tek şey, hiçbir eksik bırakmadan tüm demokratik değerlerin egemen kılınmasıdır. Böyle bir iddiayla yola çıkan radikal demokrasi ile ilgili literatüre bakıldığında, tek bir modelden değil, modellerden söz etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bunlardan, özellikle *sorgulayıcı (müzakereci)* ve *çekışmeci (agonistik)* olarak ifade edilen iki yaklaşım öne çıkmaktadır (Keyman, 2000: 129 vd.). Henüz tam bir uygulama imkanı bulamamış olsalar da, günümüzde ciddi anlamda tartışılan bu yaklaşımlara *kuramsal* açıdan bakmaya çalışalım.

1.Sorgulayıcı (Müzakereci) Yaklaşım

Radikal demokrasi çerçevesinde sunulan *sorgulayıcı yaklaşımın*, Mill, Dewey, Rawls ve Habermas gibi düşünürce ortaya konulan farklı bakış açıları vardır. Bunların arasında özellikle Habermas, sorgulayıcı demokrasinin en önemli temsilcisi olarak öne çıkmaktadır (Mouffe, 2000a). Temsili liberal demokrasinin yaşadığı *meşruiyet krizinden* hareketle Habermas, bu krizlerin *farklılıklara dayalı diyalog, müzakere ve iletişimsel ussallıkla* ortadan kalkabileceği sonucuna ulaşmaktadır. Zira Ona göre, *meşru demokratik bir yönetim*, yalnızca *yasalarla* ya da *hukukun üstünlüğü* ilkesiyle sağlanamaz; aynı zamanda farklılıkların *diyalogu, müzakeresi* ve *iletişimine* dayalı karar alma mekanizmalarının varlığı da olmazsa olmaz bir gerekliliktir (Gutmann ve Thompson, 2004: 8-9). Bu mekanizmaların özünde ise, farklılıkların kendilerini ifade edebilecekleri ve farklı isteklerin, belli bir yöntem ve disiplin dâhilinde ortaklaşa tartışılabilmesi *kamusal alan* düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle, Habermas, demokrasiyi yalnızca devlet-yurttaş ilişkisi olarak görmemekte; her açıdan *eşit özne* kabul edilen *farklı kimliklerin* karar alma süreçlerine doğrudan katıldıkları ve kendi yaşam tarzlarını etkileyen kararlar üzerinde *iletişim, tartışma ve sorgulama* imkânı buldukları bir süreç olarak kabul etmektedir (Keyman, 2000: 130). Başka bir deyişle, demokratik meşruiyetin temelini, seçimlerden ziyade devlet-sivil toplum arasında yer alan *kamusal alanda* birer *eşit özne* olan farklılıkların alacağı kararların *ussal, serbest ve açık müzakere ve iletişim* koşulları içinde oluşması ve sonuçta herkes tarafından kabul edilmesi esasına oturtmaktadır. Böylelikle, siyasal partiler gibi oligarşik yapıların hegemonyasını kırmayı ve tüm toplumsal, siyasal, ekonomik vb. kararların, hiçbir farklılık gözetmeksizin sonuçlarından etkilenen herkesin her türlü iletişimsel kanallarla kamusal alana katılımı, müzakeresi ve uzlaşısıyla alınmasını amaçlamaktadır (Sitembölükbaşı, 2005: 148). Bu yaklaşımda en önemli nokta ise; karar alma süreçlerinde tartışan veya müzakere eden farklılıklardan hangisinin üstün olduğu ya da üstün geldiği değil, birlikte tartıştıktan sonra ortak bir karara varılmaya çalışılması ve sonuçta bu ortak kararın taraflarca benimsenmesidir (Coşkun, 2009). Hatta bu anlayış çerçevesinde, toplumda marjinal kalmış olan birçok farklı görüşe de şans verilerek, marjinal kalmalarına yol açan birçok nedenin ortadan kaldırılması da öngörülmektedir (Benhabib, 1999a: 135).

Sorgulayıcı yaklaşıma Benhabib'in de çok önemli katkısı söz konusudur. Benhabib'e göre, temsili liberal demokrasi bireysel hak ve özgürlükleri öncelerken; gerçek ideal bir demokrasi ise bireysel hak ve özgürlüklerin yanı sıra,

müzakere çerçevesinde farklı kimliklere dayalı ve bunlardan oluşan sivil toplumsal yapıların yürüteceği *kolektif eylem* öngörmektedir. *Kolektif eylemin* gerçekleşmesi ise, bu sivil toplumsal yapılar arasında *iletişim, müzakere, tartışma ve bir görüş oluşturma* ortamı sağlayacak *kamusal alan* düşüncesine bağlanmaktadır (Benhabib, 1999c: 121). Zira Benhabib'e göre, ideal demokrasi açısından toplumsal, siyasal, kültürel, etnik, vs. her türlü farklılığın, *kamusal alana* ve kamusal alanda yürütülen *müzakere sürecine* ve *kolektif eyleme* dâhil edilmesi esastır. Hatta farklılıkların her türlü dayatmadan ve tek tipleştirmeden uzak kalabilmek adına, kamusal alanda ortaya konulacak söylemlerin *kendisi* gibi, müzakereye kullanılacak olan *ilke ve kuralların* dahi tekrar tekrar tartışılıp yeniden tanımlanabilmesine imkan verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Benhabib, 1999a: 155).

Sorgulayıcı yaklaşım, farklı kimliklerin kesiştiği coğrafyaların siyasal, toplumsal, vb. sorunlarını çözmelerini sağlayabilecek ve birlikte yaşama ve yönetilme taleplerine yanıt verebilecek bazı temel ilkeler ortaya koymaktadır. Tüm taraflar için bağlayıcı olması gereken olmazsa olmaz bu temel ilkeler şunlardır: 1) Kamusal alanda ve onun somutlaşmış siyasal yapılarında (parlamento vb.) müzakere içinde olan her türlü farklı kimlik ve kesimin konuşma, soru sorma ve tartışma bakımından eşit olması, 2) Müzakereye katılan herkesin tartışılacak olan konuları belirleme ya da sorgulama hakkına sahip olması, 3) Yine herkesin, bizzat söylem, tartışma ve görüşme yönteminin kuralları ve bunların uygulanma şekli hakkında savlar ortaya atma hakkını elinde bulundurmasıdır (Benhabib, 1999b: 105). Keyman (2000: 136) ise, sorgulayıcı yaklaşımın ortaya koyduğu temel yapıyı şöyle özetlemektedir: 1) Öncelikle farklı kimliklerin katılımını öngören katılımcı bir devlet-sivil toplum ilişkisini demokratik yönetimin temeli olarak kabul etmek, 2) Kamusal alan kavramlaştırmasıyla farklılıklar için müzakere, sorgulama ve tartışma ortamı oluşturmak, 3) Kamusal alanda oluşan bu tartışma ortamında sivil toplumu *iletişimsel akılcılığın* ve *kolektif eylemin* bir aracı olarak görmek ve 4) Siyaseti etik bir pratik olarak görüp karşıtlık ilişkisini siyasette reddetmek.

Bu temel ilkelerin uygulanabilmesi ve yapının kamusal alanda somut bir şekilde ortaya çıkabilmesi, ilkelerin farklılıkların temsilcisi olan tüm taraflarca *öncelikle* kabul edilmiş olması gerekir. Aksi takdirde, müzakerenin ve de somut müzakere ortam ve yapılarının bir anlamı kalmayacaktır. Örneğin, farklılıklar, *eşit ve önkoşulsuz* olarak müzakere masasına oturmamışsa, müzakerenin ilke ve kurallarını müzakere esnasında tartışabiliyor olmanın da hiçbir anlamı olmayacaktır. Bu cümleden olarak, masaya oturmakla da iş bitmemekte; müzakere esnasında herhangi bir görüş, yöntemle ilgili temel ilkelere uymaz ve yalnızca kendi görüşünü dayatmaya çalışırsa, o zaman müzakereden dışlanması kaçınılmaz olur. Bu durum ise, radikal demokrasinin amacına ulaşması açısından bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Benhabib'in, böyle bir durumda somut bir çözüm önerisi ise bulunmamaktadır (Benhabib, 1999c: 120; Üstüner, 2007: 330). Bu bağlamda günümüz ve geleceğin temel sorunlarından olan *ihtilaflar, meşruiyet, çoğulculuk* ve *katılım* konularında, sorgulayıcı kuramın tam yetkin

olduğunu dile getiren Sitembölükbaşı, uygulanabilirlik açısından sorgulayıcı demokrasiye getirilen eleştirilerin, toplumlarda müzakere kültürünün ve müzakereci yöntemlerin yaygınlaşmasıyla birlikte azalacağını belirtmektedir. Nasıl demokrasi genel anlamda sürekli gelişen ve tıkanma noktalarını aşan bir süreç ise, radikal modelin de bu süreç sayesinde uygulanabilme imkanına kavuşacağını ortaya koymaktadır (Sitembölükbaşı, 2005:156-160).

Öte yandan, Sarıbay ise, sorgulayıcı yaklaşımın uygulanması esnasında farklı kimlikler birbirlerini ötekileştirseler dahi, bu sürecin sonucunda farklılıkların birlikte yaşayabilecekleri bir ortamın oluşabileceğini belirtmektedir. Ona göre, tüm farklılıklar için ortak iyiye ve adalete ulaştıracak kararlar, özgür ve eşit özneler arasında ussal olarak yürütülen ortak bir sorgulamanın sonucunda çıkabilir. Zaten demokratik bir toplumda meşruiyetin kaynağı da bu *sorgulamanın* ta kendisidir. Ancak bu sorgulama dâhilinde, tüm farklı kimlikler ussal müzakereye çağırılmalı, müzakere konuları sınırlandırılmamalı ve herkes için eşit ve ideal bir konuşma ve kendisini ifade etme imkânı sağlanmalıdır. Sarıbay'a göre, bunun gerçekleşebilmesi için; 1) Müzakereden önce farklılıklar birbirlerine karşı toleranslı olmalı, 2) Çatışmaların diyalog yoluyla çözülememesi halinde dahi, farklı olana karşı güven duyma adına her şeye rağmen müzakere sürdürülmeli, 3) Müzakerede yöneticinin kim olduğu değil, müzakereye yaklaşımı ve nasıl yönettiği yani yöntemi önemli olmalı, 4) En önemlisi de, farklılıkların müzakere yoluyla katılabildiği devletin dışında Kamusal alanın oluşmasının önü açılmalıdır(Sarıbay,2000: 14-32). Sonuç olarak, kamusal alana ve karar alma süreçlerine farklılıkların farklılıklarıyla katılmalarını öngören sorgulayıcı yaklaşım, herkesi bağlayıcı konularda karar alınabilmesi amacıyla öncelikle belli kurumsal yöntemleri öne çıkardığı için *yöntemcidir* (Benhabib, 1999b: 110). Onun için, müzakere sonucu ortaya konan *çıktıdan* çok, takip edilen *süreç* ve uygulanan *yöntem* önem taşımaktadır. Çünkü, yöntem dengeli ve adilse, çıktının ve alınan kararların da dengeli ve adil olacağı düşüncesi sorgulayıcı yaklaşımda temel ilkedir.

2.Çekişmeci (Agonistik) Yaklaşım

Radikal demokrasi kapsamında değerlendirilen diğer bir yaklaşım ise, Mouffe ve Laclau tarafından ortaya konulan *çekişmeci* (agonistik) *yaklaşımdır*. Çekişmeci model, kamusal alanın demokratik yönetimine dair Başta Mouffe ve Laclau olmak üzere, Collony, Waren, Phillips, Lefort, Baumann, Bridges, Simon gibi, düşünürler tarafından da geliştirilmiştir. *Çekişme (agonizma)* yanlısı düşünürlere göre, 21.yüzyıla damgasını vuracak olan kimlik siyaseti/savaşıdır. Onlar, bu kimlikler trafiğini düzenlemek ya da çoğul bir kimlik siyasetinin ilkelerini saptamak için çaba göstermektedirler. Bu nedenle, farklılıkların beraber yaşamasına sağlayıcı çok özgün bir kamusal alan öngörmektedirler. Farklılıkların beraber yaşamasını olanaklı kılan düşünme tarzı *agonizma*, bu temelde kurulmuş özgün kamusal alan da *agonistik kamusal alan* olarak adlandırılmaktadır. Çekişmeci yaklaşım, bu *özgün agonistik kamusal alan* düşüncesinden ve farklılıklara dayalı çoğulculuktan hareketle, farklı kimlikleri aynılaştırın ve tek

tipleştiren temsili liberal demokrasinin ortaya koyduğu çoğulculuk anlayışını reddetmekte ve her türlü kültürel, sınıfsal ve ideolojik taleplerin kamusal alanda türdeşleştirilmeden temsiliğini öngörmektedir. Zaten gerçek anlamda bir çoğulculuk, farklılıkları içinde eriterek tek tipleştiren ve bütünleştiren değil, kimliğin çok boyutluluğuna ve kimliksel farklılığa dayanarak bunlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir nitelikte olmalıdır. Çoğulculuk olgusu, bu şekliyle ele alındığında, farklı kimliklerin/toplum kesimlerinin karar alma süreçlerine farklılıklarıyla doğrudan katılımına imkan verecek araçlar ve mekanizmalara zemin hazırlamış olmaktadır (Mouffe, 1999: 352). Böylelikle çekişmeci yaklaşım, temsili liberal modelin çoğulculuğunu ve katılımcı modelin katılımcılığını, özellikle farklılıkların kesiştiği coğrafyaların talep ve ihtiyaçlarına yanıt verecek yeni bir paradigmayla tanımlamakta ve onların yetersiz kaldığı noktaları tamamlamaktadır.

Çekişmeci yaklaşım, temel paradigmasını farklılık, çelişki ve çekişme üzerine kurmaktadır. Bu nedenle, kamusal alanda müzakereyle *çatışma* ve *gerilimin* tamamıyla ortadan kalkmasının imkânsızlığını kabul etmektedir. Dahası, demokrasinin varlık nedenini, bizzat *çatışma* ve *gerilim* görmekte ve dolayısıyla *farklı kimlikler* arasında oluşabilecek tam bir *uzlaşma ortamının* çoğulculuğa dayalı ideal demokrasiyi ortadan kaldıracak olduğunu vurgulamaktadır. *Çatışma* ve *çelişkiyi*, demokrasinin olmazsa olmaz bir şartı gören model, bunları sonlandıracak her türlü uzlaşmanın demokratik olmayıp hegemonik bir eklemlenmeyle oluştuğunu savunmaktadır (Mouffe, 2000: 310). Ötekileştiren değil *ilişkisel kimlik* düşüncesine dayanan yaklaşım, hiçbir kimliğin egemen olmayıp, farklı kimlikler arasında hegemonik değil diyalog bağlamında bir kamusal alan kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla, modernizmin türdeşleştirici hegemonik paradigmasına dayanan temsili liberal modelin adeta sömürgeleştirdiği kamusal alan, diyalojik bir anlayışla yeniden kurgulanacak, her kimliğin kendi sınırını tanıyarak diğer kimliklerle çelişki bağlamında ilişkiye girmesine imkan tanınacak ve sonuç olarak farklılıkların birlikte yaşamasına imkan sağlanacaktır (Keyman, 1996: 98-99).

Ancak farklılıkların özel alandan kamusal alana çıkma düzeyinde, farklı kimlikler siyaset alanında farklılıkları üzerine durdukları takdirde birlikte yaşama nasıl gerçekleşecektir? Farklılıklar arasında ortaya çıkabilecek çatışma nasıl giderilebilecektir? Mouffe, bu ve benzeri sorulara yanıtı siyaset ile siyasal arasındaki ayrım kanalıyla vermektedir. Mouffe'ya göre, siyasal, farklı toplumsal ilişki düzeylerinde ortaya çıkan, farklı biçimler alan ve aynı zamanda insan ilişkilerinin doğasında var olan çatışmadır. Çatışmanın varlığı ise bir ötekinin var oluşuyla mümkündür. Çekişmeci tavır da bunu gerektirir (Laclau vd., 2001: 101-102). Ancak çelişmeci tavır içerisinde ötekini, düşman olarak algıladığımız takdirde çoğulculuk nasıl mümkün olacaktır? İşte siyaset, tam bu noktada devreye girmektedir. Zira siyaset, uygulamalar, söylemler ve kurumlar toplamını belirttiği gibi, belirli bir düzen kurmayı ve siyasal boyut tarafından etkilendikleri için potansiyel anlamda çatışmacı bir karaktere sahip insan varlığını organize etmeyi amaçlamaktadır (Laclau vd., 2001: 101). Siyaseti, siyasal alanda var olan

çatışmanın, ilişkilerin disipline edilmiş ve bir düzen içinde kurallara bağlanarak bir şekle sokulması eylemi olarak tanımlayan Mouffe, siyasetin, çatışmanın doğasında var olan *düşman* olgusunu eşit koşullara sahip bir *rakip* algısına dönüştürdüğünü ifade etmektedir (Üstüner, 2007: 322).

Farklı kimliğe sahip olma durumundaki *öteki*, bu anlayış doğrultusunda bir düşman değil de *rakip* olarak görülebilirken başka bir sorunsala da kapı aralayabilmektedir. Siyasal alanda farklılık belirli bir durum sergileyebilirken siyaset arenasında genel durum ve ötekinin konumu ne olacaktır? Rakip olan ötekiden, eğer bu biçimde kalacaksa, kendi özgül değerlerinden taviz vermesi istenecek midir? Ya da kendi özgül değerlerinden taviz vermediği durumda *düşman* konumuna dönüşecek midir? Bu sorulara, Mouffe'un verdiği yanıt net değildir. Ancak net bir husus var ki; ideal demokrasinin gerçekleşebilmesi için, farklılıklara sahip hiçbir öznenin diğerine karşı bir üstünlük vurgusunda bulunmaması gerekir. Eğer belirli bir özne üstünlük vurgusunda bulunursa ve aynı zamanda diğerinin özgüllüğünü kesin hatlarıyla sınırlarsa, bu durumda bir demokrasiden bahsedilemeyeceğini belirtmektedir (Laclau vd., 2001: 21 vd). Bu bağlamda, Mouffe, uzlaşma düşüncesine karşı olmakla birlikte, işleyen bir siyaset sonucu çekişme temelinde farklılıkların birbirlerini karşılıklı olarak değiştirme ve dönüştürmesiyle çelişkilerin ortadan kalkabileceğini de ifade etmektedir (Üstüner, 2007: 324).

Farklı kimliklerin bir arada yaşayabilmesini sağlayacak kuramsal potansiyele sahip olan radikal demokrasinin uygulanabilmesi açısından, kamusal alanın somut bir ortamı olarak *parlamento* benzeri yapılara olumlu bakılmaktadır. Ancak bu yapılar, mutlak ve nihai gerçeğe ulaşılacak bir yer olmayıp, hiçbir farklılığın dışlanmaksızın yalnızca tartışma ve karşılıklı ikna yoluyla makul çözümler üretebilecekleri bir ortam olarak kabul edilmektedir. Hatta buralarda, farklılıklar arasında gerçekleşecek tam bir uzlaşma dahi, asla kesin olmayıp her zaman yeniden tartışılmaya, farklı bir meydan okunmaya açık olmalıdır (Mouffe, 2000a; Mouffe, 2000b: 4; Üstüner, 2007: 319). Bu açıdan Mouffe (2000: 48), *parlamento* ya da başka bir yerde tüm farklılıkların katıldığı bir müzakereyle sağlanan kesin bir uzlaşma anlayışını savunan *sorgulayıcı yaklaşımı* eleştirmektedir. Çünkü böyle bir uzlaşmanın, farklılıkların varlık nedeni olan *çelişkiyi* ve dolayısıyla çoğulculuğu ve farklılıkları ortadan kaldıracığını belirtmektedir. Hatta bu yaklaşımın, esasında radikal değil, temsili liberal demokrasinin bir çeşidi olduğunu da ileri sürmektedir. Ancak Mouffe (1999: 350-352), *çelişkiyi* öne çıkarmakla birlikte, ortak paydalara gelebilme ve birlikte yaşayabilme adına *sınırsız* çoğulculuğa da karşı çıkmaktadır. Sınırsız çoğulculuğun, aksi bir çıkış açarak birlikte yaşamaya talip olanların *ortak paydadan* uzaklaşmasına neden olabileceğini ve iktidar ilişkilerini, egemenliği ve özellikle de farklılıkları ortadan kaldırmaya kadar götürebileceğini söylemektedir. Bu nedenle, farklılıklara dayalı çoğulculuğun garanti altına alınmasını sağlayacak yöntemleri, radikal modelin uygulanabilmesi açısından önemsemektedir.

Köker (1996: 113), çok kimliklilik/kültürlülük anlayışının egemen olmaya başladığı 21.yüzyılda, her iki radikal demokrasi yaklaşımının meşruiyetinin

sağlanabilmesi ve farklılıkların egemen olduğu coğrafyalarda uygulanabilmesi açısından öne çıkan temel ilkelerini şöyle özetlemektedir:

“1) Alınan kararlardan etkilenecek tüm farklı kesim ve kimliklerin her türlü farklılıklarıyla kamusal süreçlere doğrudan katılmalarının sağlanması,

2) Bu katılımın, esas itibarıyla farklılıkları temsil eden ve kolektif eylemle hareket eden sivil toplumsal yapılar ve inisiyatifler aracılığıyla gerçekleştirilmesinin sağlanması,

3) Bu süreçte, tüm farklı toplumsal kesim ve kimliklerin birbirlerine karşı üstünlüğünün değil, eşitliğinin ve eşit muamele görmelerinin sağlanması,

4) Bu eşitliğin ekonomik güç, siyasal iktidara yakınlık, sınıf, statü, cinsiyet, etnisite vb. farklı konumlanmalardan etkilenmemesinin olmazsa olmaz bir zorunluluk olarak görülmesi,

5) Yine bu eşitlik açısından, siyasal sürece katılmak isteyen farklı kimliklerin, hem birbirlerini eşdeğer özneler olarak görmeleri hem de sürecin içerdiği tartışma konularına herhangi bir sınırlama yapılmaması zorunludur.”

Bu konuda Keyman (2000: 31-36 ve 111) ise, yapılması gerekenleri şöyle ifade etmektedir:

“1) Çoğulculuk anlayışı içinde her kimlik, karşılıklı saygı temelinde kendisini açıklayabilmeli,

2) Farklı kimliklere sahip toplumsal kesimler, çoğulcu bir siyasal sistem içinde siyasal etki eşitliğine dayalı ilişkilerini ve etkileşimlerini sürdürmeli,

3) Siyasal etki eşitliği, farklılıkların farkındalıklarını karşılıklı diyalog ve saygı ilkesi çerçevesinde realize edebilen bir kamusal alanda gerçekleştirmeli,

4) Parti siyaseti yoluyla kullanılan devlet egemenliğinin sorunlu olduğu liberal demokrasi karşısında siyaset, devlet ve devlet dışı öğelerin birlikte oluşturdukları kamusal alanda yürütülmeli,

5) Siyasal alan; yerel, ulusal ve küresel etkileşimlerin birleştiği eksen olmalı,

6) Sivil toplum, farklılıkların temsilcisi olarak en önemli bir siyasal özne haline gelmelidir. Radikal demokrasi kısaca, demokrasinin katılımcı süreçlerini farklılıklara dayalı çoğulcu bir anlayışla yeniden düzenlenmesini öngören siyasal bir sistemdir.

Kısacası, radikal demokrasi kuramı, farklılıkların katılımcılığına ve karar oluşum sürecinde sivil toplumsal yapıların egemen ve karşılıklı etkileşim halinde olmasına imkan tanıdığından, özellikle farklılıkların yoğun olarak yaşandığı coğrafyalarda birlikte yaşayabilme adına alternatif bir demokrasi kuramı haline gelmiştir.

SONUÇ

Demokrasi kuramı, Eski Yunan'dan günümüze farklı dönemlerde gelişen toplumsal ve siyasal ihtiyaçlara yanıt verecek modeller ortaya koymuştur. Her model, sonrasında oluşan eksiklikleri de yeni bir modeller gidermeye çalışmıştır.

Bu şekilde her yeni kurguyla adım adım zenginleşmiş ve ideal demokrasiye ulaşma adına birçok farklı model ortaya koymuştur. 21. yüzyıla gelindiğinde, demokrasinin sürekli yenilenen bir süreç olduğu gerçeği adeta yeniden belirlemiştir. Zira günümüzde, 20. yüzyıla damgasını vurmuş olan modernizmin yerine post-modernliğin egemen olması ve bu bağlamda kimlikli farklılıkların öne çıkmaya başlaması demokrasi taleplerinin farklılaşmasına yol açmıştır. Bunun için, her türlü farklılığın birbirlerini karşılıklı olarak tanıyabilecekleri, hiçbir engellenmeyle karşılaşmadan kendilerini temsil edebilecekleri ve aynı zamanda birbirlerini dönüştürebilecekleri bir kamusal alanın varlığı olmazsa olmaz gereklilik olarak görülmüştür. Bu noktada, mevcut demokrasi modelleri ise – katılımcı kuram da dahil-, paradigma açısından yeni beklenti ve taleplere yanıt vermede yetersiz kalmaktadır. Özellikle farklılıkların esas, benzerliğin ise istisna olduğu coğrafyaların beklenti ve ihtiyacına yanıt verebilecek bir paradigmaya sahip değillerdir. Bu nedenle, günümüzde demokrasinin her türlü farklılıklara uygun olarak yeniden kurgulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. İşte, *radikal demokrasi*, bu ihtiyaca binaen önerilen bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira *temsil* ve *katılım* kavramlarını *farlılık/kimlik* bağlamında ele almakta ve bireysel katılımın yanı sıra farklı kimliklerin temsilcisi olan sivil toplumsal yapıların (dernek, vakıf, birlik vb.) kolektif eylemle ve eşit bir biçimde siyasal karar alma süreçlerine katılmalarını öngörmektedir. Üstelik karar alma süreçlerine katılan ve farklılıkları temsil eden sivil toplumsal yapıların, her açıdan özellikle de siyasal etki açısından birbirlerine üstün olmamaları ve eşit haklara sahip olmaları gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu şekliyle de, farklılıkların yoğun olduğu Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi coğrafyalarda birlikte yaşama ihtiyacına yanıt verebilecek kuramsal potansiyele sahiptir.

Radikal demokrasi mevcut modellerin paradigmatik yetersizliğini giderme amacıyla kurgusunda post-modernist düşünceden büyük ölçüde yararlanmıştır. Böylelikle, sahip olduğu paradigmayı daha da güçlendirerek demokrasiye yeni bir açılım getirmiştir. Demokrasinin temel ilkelerini esas alan model, onları farklılıklar bağlamında tanımlayarak, demokrasiyi;

- toplumsal, siyasal, kültürel, etnik, dinsel vs. her türlü farklılığın çoğulculuk, özgürlük ve eşitlik anlayışı içerisinde yaşayabilecekleri,
- kendilerini etkileyen kurumlar ve süreçlerle ilgili olarak şeffaf bir biçimde bilgi sahibi olabilecekleri,
- tüm sorunları karşılıklı bilgi alışverişi içerisinde müzakereyle çözebilecekleri kamusal/ siyasal alanlar/ortamlar oluşturabilecekleri,
- kendilerini, farklılıklarının egemen olduğu sivil toplumsal yapılarla bu kamusal/siyasal alanlarda temsil edebilecekleri ve,
- böylelikle tüm farklı kimliklerin bu ortamlara farklılıklarıyla doğrudan katılıp kararları birlikte alabilecekleri biçimde yeninden kurgulamıştır.

Son olarak; farklılıkların katılımcılığına ve karar alma sürecinde sivil toplumsal yapıların egemen ve karşılıklı etkileşim halinde olmasına imkan tanıdığından alternatif bir model haline gelen radikal demokrasi, evrensel olanın söylemi değil; bu söylemi ve tek sesliliği reddeden ve her biri kendi içinde

indirgenemez söylemsel kimliğini kuran farklı seslerin polifonisidir. Bu bağlamda, *radikal demokrasi*, artık modernlik yerine post-modernliğin, türdeşlik ve tek sesliliğin yerine çok sesliliğin egemen olmaya başladığı günümüzde birlikte yaşamının formülü olarak önerilmektedir. Uygulanabilirliği ise; tüm sistemsel yapılardan önce, fark/kimlik düşüncesinin kamuya tam anlamıyla taşınmasıyla, yani gerekli iletişim kanallarının ve katılım imkanlarının herkese eşit ve önkoşulsuz sağlamasıyla mümkündür. Sonrasında, tüm kimliklerin, kendisini net biçimde tanımlayarak ve gerçek *sivil toplumsal yapılar* biçiminde örgütlenerek kamusal/siyasal alanda demokrasinin gerçek bir öznesi olabilmelerine bağlıdır. Birçok eleştiriye maruz kalsa ve hatta uygulanabilme şansı olmasa dahi, radikal demokrasi, böyle bir potansiyeli sunduğu için üzerinde önemle düşünülmesi gereken bir modeldir.

KAYNAKLAR

- AKTAN, Coşkun C., (1997), "Yeni Sivil Toplum Sözleşmesi", Yeni Türkiye, (18).
- AKDEMİR, Salih (2000). "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşması Üzerindeki Rolü". Avrasya Dosyası, VI (1).
- BARRY, Norman P., (2004), Modern Siyaset Teorisi, Ankara: Liberte Yayınları.
- BAGCI, Hüseyin, (1994), Balkanlar (1991-1993), Ankara: Dış Politika Enstitüsü.
- BATI, Uğur, (2010), "Liberal Demokrasinin Dönüşümü ya da Post-Marksist Teorinin Zafiyeti: Radikal Demokrasi Projesinin eleştirisi", Akademik Bakış Dergisi, (22).
- BAUMAN, Zygmunt (1996), Yasa Koyucular İle Yorumcular, Modernite, Postmodernite ve Entelektüeller Üzerine, (Trans: K, Atakay) İstanbul: İletişim Yayınları.
- BENHABİB, Seyla, (1999a), Modernizm, Evrensellik ve Birey, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BENHABİB, Seyla, (1999b), "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru", Demokrasi ve Farklılık, (Edit. BENHABİB, S.), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- BENHABİB, Seyla, (1999c), "Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması", Demokrasi ve Farklılık, (Edit. BENHABİB, S.), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- BENHABİB, Seyla, (1999d), "Demokratik Moment ve Farklılık Sorunu", Demokrasi ve Farklılık, (Edit. BENHABİB, S.), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- BUDAK, G. (2008). Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi, İzmir: Barış Yayınları.
- BULUT, Nihat, (2003), "Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi", AÜEHFD, VII (1-2).
- CONNOLLY, W. (1995), **Kimlik ve Farklılık**. (Trans. F.Lekesizalın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- COŞKUN, M. Kemal, (2009), "Demokrasi Yanılısaması", AÜDTCF, <http://birgun.net>, (10.03.2009).
- Cuma Dergisi, (2003), Ortadoğu'nun Siyasi, Etnik ve Dini Haritası, (27 Nisan Pazar).
- ÇAYIR, K., (1999), *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- DURŞUN, Davut, (2010), Siyaset Bilimi, İstanbul: Beta Yayınları.
- DUVERGER, Maurice, (1975), Seçimle Gelen Krallık, (Çev. ERKURT, Necati), İstanbul: Konuk Yayınları.
- ERSANLI, Büşra ve ÖZDOĞAN, G. G., (2008), "İkinci Baskıya Önsöz", Ernest Gellner, *John Breuilly'nin sunuşuyla Uluslar ve Ulusçuluk*, İstanbul: Hil Yayınları.
- ERSANLI, Büşra, (2009), "Türkiye'nin 'Demokratik Açılım' sürecinde Dil, Kimlik ve Güvenlik", 2.Sosyoloji Sempozyumu Hukuk Sistemleri ve Etnisiteler, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- GUTMANN Amy ve THOMPSON Dennis, (2004), Why Deliberative Democracy, Princeton: Princeton University Press.
- HELD, David, (1986), "New Forms of Democracy?", New Forms of Democracy, (Ed.: HELD, D. and POLLITT C.), London: Sage Publications.
- HENZE, Paul B., (1994), Kafkasya'da Çatışma Geçmiş, Sorunlar ve Gelecek İçin Öngörüler, Avrasya Etüdleri, Ankara: TİKA Yayınları.

- İÇDUYU, A. ve KEYMAN, E. Fuat, (1998-1999), “Globalleşme, Anayasacılık ve Türkiye’de Vatandaşlık Tartışması”, **Doğu Batı**, (20).
- KARPAT, H. Kemal, (2010), Osmanlıdan Günümüze Etnik yapılanma ve Göçler, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KAYGALAK, Sevilay, (2001), “Post-Marksist Siyasetin Sefaleti: Radikal Demokrasi”, *Praksis*, (1).
- KEYMAN, E. Fuat, (1996), “*Nasıl Bir Liberal Demokrasi*”, *Diyalog*, (1).
- KEYMAN, E. Fuat, (2000), Türkiye ve Radikal Demokrasi, İstanbul: Alfa Yayınları.
- KEYMAN, E. Fuat, (2008), Türkiye’nin iyi Yönetimi, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KÖKER, Levent, (1996), “*Radikal Demokrasi*”, *Diyalog*, (1).
- KÖKER, Levent, (1997), “Çok Kültürlülük ve Demokratik Meşruluk Sorunu”, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik* (Ed.: Bilgin, Nuri), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- LJPHART, Arend, (ty.), Çağdaş Demokrasiler, Yirmi bir Ülkede Çoğunlukçu- ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri, (Trans. Ergun ÖZBUDUN ve Ersin ONULDURAN, Ankara: Yetkin Yayınları.
- LACLAU, Ernesto ve MOUFFE, Chantal, (2008), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MOUFFE, Chantal, (1988), “Hegemony and New Political Subjects: Toward a New Concept of Democracy”, *Marxism and the Interpretation of Culture* (Edit. Cary Nelson and Lawrence Grossberger), Urbana: University of Illinois Press.
- MOUFFE, Chantal, (1999), “Demokrasi, İktidar ve Siyasal Düzen”, (Edit. BENHABIB, S.), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- MOUFFE, Chantal, (2000a), *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism*, Vienna: Institute for Advanced Studies.
- MOUFFE, Chantal, (2000b), “Radikal Demokrasi: Modern mi, Postmodern mi?, Modernite Versus Postmodernite”, (Edir. KÜÇÜK, M.), Ankara: Vadi Yayınları.
- LACLAU, Ernesto, (2003), *Evensellik, Kimlik ve Özgürleşme* (Çev. Ertuğrul Başer), İstanbul: Birikim Yayınları.
- NİŞANCI, Şükrü ve ÇAYLAK, Adem, (2010), Medeniyet ve Kültürler Arası İlişkide Anti-Pozitivist ve Diyalojik Yeni Paradigma Arayışı, *MKÜ SBE Dergisi*, VII (13).
- OAKESHOTT, Michael, (1967), *Rationalizm in Politics*, London: Methuen.
- PLESS, N. M. and MAAK, T., (2004), Building an Inclusive Diversity Culture: Principles, Processes and Practice, *Journal of Business Ethics*, 54 (2).
- SARTORI, Giovanni, (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer ve TURHAN, Mehmet), Ankara: Yetkin Yayınları.
- SARIBAY, Ali Yaşar, (2000), *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban, (1997), “Siyasal Kültür Paradigmaları Işığında Siyasal Kültürde Değişim Sorunu”, *SDÜ. İİBF. Dergisi*, (2).
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban, (2005), “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, *Akdeniz Ü. İİBF. Dergisi*, (10).
- SUVARİ, Ceyhan, (2005), Kolektif, “Kimlik”, *Kavram Sözlüğü, Söylem ve Gerçek*, içinde, İstanbul: Özgür Üniversite Yayınları.
- TOSUN, Gülgün, (2001), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- TOSUN, Gülgün, (2009), “Türkiye’de Devlet - Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım”, *Ege Akademik Bakış*, I (1), (2001), (www.eab.ege.edu.tr., 09.03.2009).
- TUNÇ, Hasan (2010), “*Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı*”, *Çağın Polisi Journal*, (105).
- TÜRBEDAR, Erhan, (2011), *Balkanlar’da Nüfus Sayımları ve Kimlik Tartışması*, Ankara: TEPAV Dış Politika, (www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/105).
- ÜSTÜNER, Fahriye, (2007), “Radikal Demokrasi: ‘Liberalizm mi, demokrasi mi? Evet, lütfen’”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (34).
- YILMAZ, Reha, (ty.), *Kültürler Kavşağı Dağistan’da Aile İçi İlişkiler*, *Milli Folklor*, (41).